

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛІСТИКА

БИСТРИЦЬКИЙ Б. Ю.,
ад'юнкт кафедри криміналістики
та судової медицини
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 342.1

ТАКТИКА ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ГРАБЕЖІВ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

У статті розглянуто тактичні особливості проведення огляду місця події під час розслідування грабежів, учинених неповнолітніми, та визначено найбільш доцільні методи його здійснення. Наведено ознаки, які можуть свідчити про інсценування грабежу.

Ключові слова: огляд місця події, грабіж, неповнолітній, ексцентричний метод, концентричний метод, комбінований метод, фронтальний (лінійний) метод, статичний метод, динамічний метод, інсценування.

В статье рассмотрены тактические особенности проведения осмотра места происшествия при расследовании грабежей, совершенных несовершеннолетними, и определены наиболее целесообразные методы его осуществления. Приведены признаки, которые могут свидетельствовать об инсценировке грабежа.

Ключевые слова: осмотр места происшествия, грабеж, несовершеннолетний, эксцентричный метод, концентрический метод, комбинированный метод, фронтальный (линейный) метод, статический метод, динамический метод, инсценировки.

Considered tactical features of spot observations during the investigation of robberies committed by juveniles, and certainly the most appropriate methods for its implementation. Shows signs that may indicate a staging robbery.

Key words: viewing the scene, robbery, minor, eccentric method concentric method, combined method, front (line) method, static method, dynamic method of staging.

Вступ. Ефективне розслідування грабежів, учинених неповнолітніми, багато в чому залежить від наявності криміналістично значимої інформації, здобутої від результатів проведення огляду місця події. Під час його проведення, як зазначає Є.П. Фірсов, слідчий безпосередньо сприймає обстановку місця події та інші матеріальні об'єкти, вивчає їх, виявляє і досліджує сліди й речові докази, з'ясовує сутність учиненого, установлює механізм події, оцінює результати огляду, фіксує обстановку місця події, предмети і сліди з метою їх подальшого використання в процесі розслідування [1, с. 61]. Виявлення та вилучення слідів і речових доказів, залишених на місці вчинення кримінального правопорушення, досить часто вказують на особу (осіб), яка могла б його вчинити, а також дають змогу визначити напрями розслідування. Крім того, аналіз і оцінювання даних, отриманих під час проведення огляду місця події, орієнтує слідчого на побудову уявної моделі події, яка відбулась.

Над питанням правового регулювання цієї слідчої (розшукової) дії в різний час працювали провідні науковці України й інших держав: В.І. Алексійчук, О.Я. Басєв, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, І.Є. Биховський, М.С. Бокаріус, О.М. Васильєв, А.І. Вінберг, А.Ф. Волобуєв, В.І. Галаган, Ф.В. Глазирін, В.Г. Гончаренко, В.І. Громов, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, М.С. Качковський, Н.І. Клименко, О.Н. Колесніченко, В.П. Колмаков, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, Є.Б. Лук'янчиков, Б.Є. Лук'янчиков, М.М. Михеєнка, М.П. Молибога, Б.Я. Петелін, В.І. Попов, Е.А. Разумов, О.Р. Ратінов, М.Ф. Сокиран, М.В. Терзієв, Ю.Д. Федоров, В.П. Ципковський, В.В. Циркаль, В.Ю. Шепітько, І.М. Якімов та ін.

Постановка завдання. Незважаючи на підвищений інтерес науковців до зазначеного питання, серед наукових доробок відсутні роботи, що розкривали б особливості тактики проведення огляду місця події, пов'язаного з розслідуванням грабежу, учиненого неповнолітнім. Разом із тим складність характеру виконуваних дій, підвищене психологічне навантаження учасників такої слідчої (розшукової) дії й особливий порядок провадження щодо неповнолітнього вимагають особливої ретельності та досконалого знання законодавства в цій сфері. До того ж невідкладне і своєчасне проведення огляду місця події безпосередньо впливає на розкриття правопорушення. Тому, на нашу думку, актуальні криміналістичні питання, що стосуються проведення цієї слідчої (розшукової) дії, необхідно розглянути з урахуванням сучасних досягнень юридичної науки, з акцентуацією уваги на тактичних особливостях провадження щодо неповнолітнього.

Результати дослідження. Частина 1 ст. 237 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) визначено, що з метою виявлення й фіксації відомостей щодо обставин учинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей і документів [2, с. 135]. Підставами для проведення цієї слідчої (розшукової) дії, згідно з ч. 2 ст. 223 КПК України, є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети [2, с. 124].

Огляд місця події як один із видів слідчого огляду повинен проводитись у кожному випадку, незалежно від місця вчинення грабежу та наявної інформації на початку розслідування. Для забезпечення повноти його проведення необхідна також цілеспрямованість дій слідчого [3, с. 269]. Тому він заздалегідь повинен визначити коло обставин, які необхідно з'ясувати під час огляду, а саме: 1) загальний характер місцевості або приміщення; 2) обстановка місця події; 3) зміни, викликані подією вчиненого правопорушення; 4) ознаки інсценування, негативні обставини [4, с. 111].

Передусім слідчий мусить добре орієнтуватися на території, яка обслуговується, знати дислокацію (розташування) підприємств, установ, організацій, вузлів зв'язку, транспортну розв'язку, медичних пунктів тощо. У цьому йому можуть допомогти карти та схеми міста (району), списки установ і організацій з їхніми адресами й телефонами, розклад руху транспорту, довідки про стан доріг тощо [3, с. 269]. Крім того, слідчий повинен заздалегідь вирішити, хто може бути залучений як спеціаліст під час огляду.

Отримавши повідомлення про вчинення грабежу, слідчий мусить з'ясувати такі питання: хто і звідки повідомив про вчинення правопорушення; характер правопорушення та місце вчинення (точна адреса або розташування); чи є потерпілі й у якому стані вони перебувають, чи надана їм необхідна допомога; чи немає загрози їхньому життю та здоров'ю й загрози пошкодження матеріальних цінностей, кому повідомлено про вчинення суспільно небезпечного діяння; чи є на місці події представники правоохоронних органів [5, с. 116]. Отримавши відповідь на зазначені питання, слідчий дає вказівки щодо організації охорони місця події та вживання відповідних заходів, необхідних для збереження слідів і предметів, про видалення з місця події сторонніх осіб, забезпечення збереженості цілісності й недоторканності обстановки [3, с. 272]. До того ж за наявності на місці події співробітників правоохоронних органів і представників громадськості слідчий надає вказівки щодо виявлення очевидців, свідків грабежу, установлення особи правопорушника, а також підозрілих осіб та вживання негайних заходів щодо їхнього розшуку й затримання.

Частиною 7 ст. 223 КПК України визначено, що слідчий може запросити для участі в процесуальних діях понятих, якщо вважає це за доцільне [2, с. 124]. Огляд житла або іншого володіння особи здійснюється за обов'язковою участю не менше ніж двох понятих (ч. 7 ст. 223 КПК України).

Суттєву допомогу в проведенні огляду місця події можуть надати особи, які повідомили про вчинення суспільно небезпечного діяння. Ці особи можуть бути корисними у визначенні меж місця події, виявленні окремих слідів і предметів або ознак їх знищення. Також вони можуть звертати увагу слідчого на ті або інші сліди та предмети, їх ознаки й особливості, які вони вважають важливими для кримінального провадження.

Після реалізації підготовчих дій слідчий може розпочати проведення огляду місця події, що складається з трьох стадій: загальний огляд, детальний огляд і заключна стадія огляду місця події.

Загальний огляд місця події проводиться з метою складення попереднього уявлення про вчинене правопорушення та можливі сліди [2, с. 273]. Під час загального огляду насамперед визначаються межі території (місцевості), які необхідно оглянути. Вони встановлюються так, щоб охопити всю місцевість, на якій можуть бути виявлені сліди або предмети, що можуть мати доказове значення [4, с. 118]. Після визначення меж слідчий складає план огляду, тобто визначає послідовність дій, способи й методи огляду, а також проводить оглядову фотозйомку.

Криміналістична тактика рекомендує розпочинати огляд з центру місця події, де, як правило, залишається найбільша кількість слідів учиненого правопорушення. Це називається ексцентричним методом огляду [3, с. 274]. У такому випадку огляд проводиться по розгорнутій спіралі від центру до периферії шляхом послідовного охоплення всіх ділянок місця події [4, с. 119].

Якщо центр місця події визначити складно, застосовується концентричний метод огляду – від периферії до центру [3, с. 274]. Так з'являється можливість швидше виявити сліди та речові докази правопорушника, який зник із місця вчинення правопорушення (у нашому випадку – грабежу), а також інші сліди й речові докази на значній території. Концентричний метод огляду, на думку деяких науковців (І.Ф. Пантелєєв, М.А. Селіванов), необхідно також застосовувати у випадках, коли не виключена можливість пошкодження слідів на периферії, у результаті просування учасників огляду до центру або втрати слідів з інших причин.

Огляд також може проводитись від однієї межі місця події, яка визначена вихідною, до іншої. У такому випадку мова йде про фронтальний, або лінійний метод огляду [6, с. 78]. Визначену місцевість умовно ділять на окремі ділянки й безпосередньо проводять їх огляд.

На нашу думку, під час огляду місця події у справах зазначеної категорії найбільш доцільно застосовувати комбінований метод огляду місця події. Його застосування дасть змогу найбільшою мірою зберегти сліди, залишені нападником як на місці вчинення правопорушення, так і кинуті або загублені ним біля місця події, а також залишити обстановку місця події без змін.

Під час детального огляду застосовують статичний і динамічний методи [3, с. 274]. Статичний метод полягає в огляді місця події та окремих речових доказів у нерухомому стані, тобто без переміщення предметів [6, с. 82]. Як стверджують І.Ф. Пантелєєв, М.А. Селіванов, він застосовується для дослідження й фіксації обстановки місця події в тому вигляді, у якому вона знаходилась на початку огляду [3, с. 275]. Тобто, у випадку вчинення грабежу на відкритій місцевості дослідженню підлягають сліди ніг, кинуті недопалки, пусті пляшки, обгортки від цукерок тощо. Слідчий, не змінюючи початкового положення предметів на відповідних ділянках, оглядає їх і фіксує їх стан, положення, форму, розміри, матеріал та інші особливості.

Після того як ці предмети зафіксовані і сфотографовані, слідчий переходить до динамічного методу огляду – активного, усебічного вивчення місця події й виявлених предметів [5, с. 54]. Предмети рухають, розглядають у зручному положенні, фотографують та описують знову виявлені особливості; окремі предмети або їх частини зі слідами вилучають, виготовляють копії слідів [3, с. 275].

Про вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім, у тому числі грабежу, можуть свідчити такі факти, що належать до способу вчинення кримінального правопорушення: 1) відсутність цілеспрямованих, продуманих дій, спрямованих на підготовку до вчинення правопорушення; 2) нехитромудрі способи проникнення в приміщення, використання невеликих прорізів тощо; 3) викрадення незначних по вазі товарів; 4) учинення на місці події бешкетних, а іноді й цинічних дій (написання нецензурних написів, псування товарів тощо) [7, с. 93]. На вчинення правопорушення неповнолітніми можуть указувати виявлені на місці події сліди рук, ніг, розміри яких відповідають підлітковому віку, точніше особливості окремих слідів (малий розмір слідів зубів, пальців, долонь, ніг, взуття); головний убір, одяг, взуття правопорушника або їх сліди, що вказують на підлітковий вік власника цих речей, предмети, що найчастіше за все носять із собою неповнолітні тощо [8, с. 106]. О.Р. Россинська стверджує, що про причетність неповнолітнього до вчинення правопорушення можуть свідчити невеликі за розміром сліди рук і ніг, які зазвичай залишають малолітні й підлітки у віці 14–15 років; характерна для неповнолітніх цього віку доріжка слідів ніг (кут кроку у них менш відкритий, ширина кроку дещо більша, ніж у дорослих); залишені на місці вчинення правопорушення особисті речі злочинця; сліди взуття, яке носять підлітки (кросівки); сліди зубів на продуктах, за якими можна встановити приблизний вік підозрюваного [9, с. 254].

Крім загальних особливостей, характерних для корисливо-насильницьких посягань, учинених підлітками, І.В. Богачук звертає увагу на особливості дій неповнолітнього із психічними відхиленнями, які можливо виявити під час огляду місця події та використати для ефективного пошуку цієї особи: а) вибір для нападу легкодоступного об'єкта, що, можливо, не містить значимих для підлітка речей (гараж, сарай, підвал тощо); б) нелогічність поведінки на місці вчинення правопорушення, відомості, які вказують на розгубленість правопорушника, відсутність планування; в) дії, що свідчать про невмотивовану й неадекватну поведінку, вияви підвищеної агресивності, жорстокості, злостивості; г) явно виражені хуліганські дії після досягнення злочинного результату, зокрема навмисне руйнування, розкидання або псування речей, якими неможливо заволодіти тощо; д) складові переліку предметів, якими заволодів неповнолітній при вчиненні грабежів (малоцінні або явно непотрібні речі, особливо в умовах можливості заволодіння більш коштовними речами); е) учинення підлітком повторного грабежу на місці, де ним раніше вже успішно здійснювалися такі самі посягання; ж) інші сліди явної аномальної активності підлітка [10].

Під час огляду місця події необхідним є проведення вимірів слідів і предметів, а також відстані між ними. Для виміру лінійних величин використовують лінійку, рулетку тощо. Акцентуємо увагу на тому, що під час вимірів необхідно намагатися до максимальної точності та фіксування всіх розмірів і відстаней між предметами, оскільки після проведення зазначеної (слідчої) дії відновити їх, як правило, не можливо.

Частиною 7 ст. 237 КПК України слідчому надано право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати й вилучати речі та документи, які мають значення для кримінального провадження [2, с. 136].

Про обов'язковість складання планів і схем, фотографування місця події у справах грабежів, учинених неповнолітніми, веде мову І.В. Богачук [10]. Підлітки, описуючи вчинене правопорушення, нерідко плутаються в обстановці, не можуть відповісти на запитання про те, де розміщувались ті чи інші об'єкти, а також де перебували під час учинення конкретних дій інші учасники події. На думку науковця, правильно й чітко складена схема місця події, правильно обрані ракурси оглядових і вузлових знімків нададуть допомогу слідчому в допиті неповнолітнього, сприятимуть зосередженню уваги підлітка під час допиту, допоможуть в пригадуванні ситуації в момент учинення суспільно небезпечного діяння [10]. Крім того, на нашу думку, детально складені плани та схеми, а також фотографування можуть надати істотну допомогу в усуненні суперечностей між показаннями потерпілого, свідків і підозрюваного (обвинуваченого).

Обов'язковій перевірці під час огляду місця події у справах зазначеної категорії підлягає версія про наявність дорослих підбурювачів або інших неповнолітніх співучасників, навіть якщо неповнолітній підозрюваний установлений до початку огляду й розповідає про вчинення правопорушення самостійно. Підтримуємо позицію І.В. Богачук, що про наявність співучасників можуть свідчити відомості про обсяг майна, яким заволоділи при вчиненні такого діяння, відомості про планування дій, обачність, яка не властива підліткам [10].

Відмітимо, що під час огляду місця події важливо перевірити обставини, що суперечать показанням потерпілого та є характерними для інсценування пограбування (відсутність слідів інших осіб, слідів боротьби тощо). Окрім того, правопорушник може залишити на місці події речі й предмети, які йому не належать. Це робиться для того, щоб ввести слідство в оману та спрямувати хід розслідування в іншому (хибному) напрямі. Тому, зазначимо, що про інсценування пограбування може свідчити таке:

- демонстративний характер ознак події кримінального правопорушення. Правопорушник, імітуючи пограбування, іноді втрачає почуття міри й залишає надмірну кількість слідів, безлад, невиправдані руйнування, незвичайно яскраво виражені сліди;

- наявність негативних обставин, тобто факторів, явищ, що не відповідають конкретній обстановці, тобто на місці події можуть бути залишені сліди або ознаки, незвичайні для цієї обстановки чи ситуації, або, навпаки, їх відсутність, хоча вони за певних обставин могли б і повинні були б бути;

- обставини, які сприяють учиненню правопорушення. Під час огляду місця події слідчий повинен звертати увагу на обставини, що могли сприяти вчиненню пограбування: зовнішній вигляд потерпілого або стан алкогольного сп'яніння тощо [3, с. 270].

З метою виключення версії про інсценування грабежу, слідчому необхідно також провести огляд одягу потерпілого, де можуть знаходитись найрізноманітніші сліди, залишені викрадачем.

Також під час перевірки такої версії (інсценування грабежу) слідчий повинен зіставити факти, які повідомив потерпілий, із об'єктивними даними, установленими під час проведення огляду місця події; перевірити, що в нього дійсно знаходились матеріальні цінності, речі або інші предмети, викрадені, з його слів, під час нападу; перевірити за допомогою судово-медичної експертизи показання потерпілого щодо походження пошкоджень, які залишені на його тілі, а за допомогою криміналістичної – показання щодо пошкоджень, залишених на його одязі, та їх відповідності пошкодженням на тілі; з'ясувати спосіб життя й поведінку потерпілого до та після вчинення правопорушення й інші заходи [3, с. 457]. Зазначимо, що версія про інсценування пограбування потребує ретельної перевірки, і одним із способів з'ясування є своєчасне й усебічне проведення огляду місця події.

Успішне проведення огляду місця події залежить також від умілого використання слідчим технічних засобів і методів, приладів, які дають змогу зафіксувати невидимі та маловидимі сліди [11].

На заключній стадії огляду місця події слідчий оцінює виконану роботу, а також перевіряє, чи всі пошукові дії виконані в повному обсязі, після чого вилучені з місця події сліди й інші речові докази запаковуються, опечатуються із завірненням підписами осіб, які брали участь в огляді, приймаються заходи щодо збереження громіздких речових доказів, які неможливо вилучити з місця події [3, с. 276]. Відповідно до ч. 5 ст. 237 КПК України, якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний із ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються в такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування [2, с. 135]. Також слідчий систематизує заяви, отримані від учасників огляду місця події, та приймає щодо них відповідні рішення. Насамкінець відмітимо, що слідчий складає протокол огляду місця події, плани, схеми та після підписання процесуальних документів повинен дати вказівку привести в порядок обстановку на місці події.

Висновки. На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що огляд місця події повинен проводитись у кожному випадку, незалежно від місця вчинення грабежу й

наявної інформації на початку розслідування. Своєчасність його проведення сприяє збереженню слідової обстановки та доказової інформації, які мають важливе значення для розслідування кримінального правопорушення, зокрема грабежу, учиненого неповнолітнім.

Список використаних джерел:

1. Фирсов Е.П. О понятии следственного осмотра / Е.П. Фирсов // Теория и практика криминалистики и судебной экспертизы. – Саратов, 1978. Вып. 2. – С.61–62.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 04 лютого 2013 р. (офіц. текст). – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2013. – 328 с.
3. Криминалистика : [учебник] / под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М. : Юрид. лит., 1984. – 544с.
4. Васильев А.Н. Тактика отдельных следственных действий / А.Н. Васильев. – М. : Юрид. лит. – 2009. – 327 с.
5. Лившиц Е.М. Тактика следственных действий / Е.М. Лившиц, Р.С. Белкин. – М. : Новый юрист, 1997. – 176 с.
6. Колпаков В.П. Избранные труды по криминалистике / В.П. Колмаков. – М. : Юрид. лит., 2008. – 399 с.
7. Каневский Л.Л. Расследование и профилактика преступлений несовершеннолетних / Л.Л. Каневский. – М. : Юрид. лит., 1982. – 112 с.
8. Криминология XX века / под. ред. В.Н. Бурлакова и В.П. Сальникова. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2000. – 554 с.
9. Россинская Е.Р. Криминалистика. Вопросы и ответы : [учебное пособие] / Е.Р. Россинская. – М. : Закон и право ; ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 351 с.
10. Богачук І.В. Огляд місця події під час розслідування грабежів і розбоїв, вчинених неповнолітніми / І.В. Богачук // Міжнародні науково-практичні інтернет-конференції за різними юридичними напрямками [Електронний ресурс]. – Режим доступу : lex-line.com.ua/go=full_article&.
11. Чернишев А.І. Ефективність застосування криміналістичної техніки при проведенні огляду місця події / А.І. Чернишев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ukrefs.com.ua/186126.

КОНОНЕНКО Н. О.,

здобувач кафедри криміналістики
та судової медицини

(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.985

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ
ПОТЕРПІЛИХ І СВІДКІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ХУЛІГАНСТВА,
УЧИНЕНОГО ПІД ЧАС СПОРТИВНО-МАСОВОГО ЗАХОДУ**

Стаття присвячена висвітленню деяких аспектів розслідування хуліганства, що вчинене під час спортивно-масового заходу. Акцентовано увагу на ролі й місці допиту потерпілих і свідків у розкритті й розслідуванні цього злочину.

Ключові слова: хуліганство, допит, тактичне забезпечення, слідчі дії.

